

УДК 159.9.07:364.24+378.14

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛІСТА СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Томаржевська І.В., к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Хартман О.Ю., к. психол. н.,
старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника
*Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Стаття присвячена проблемі професійно-особистісного розвитку фахівців соціономічної сфери. Автори акцентують увагу на необхідності формування у студентів особистісних духовно-моральних якостей в прямій узгодженості із системою загальнолюдських цінностей. Варіантом вирішення означеного питання вважають особистісно-спрямований психологічний супровід професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Ключові слова: *особистісне становлення, професійний розвиток, соціономічна сфера, мотивація професійного саморозвитку, духовно-моральне спрямування особистості фахівця.*

Стаття посвящена проблеме профессионально-личностного развития специалистов соционимической сферы. Авторы акцентируют внимание на необходимости формирования у студентов личностных духовно-нравственных качеств в прямой согласованности с системой общечеловеческих ценностей. Вариантом решения указанного вопроса считают лично-ориентированное психологическое сопровождение профессиональной подготовки будущих специалистов соционимического профиля.

Ключевые слова: *личностное становление, профессиональное развитие, соционимическая сфера, мотивация профессионального саморазвития, духовно-моральная направленность личности специалиста.*

Tomarjevskaja I.V., Khartman O.Yu. THEORETICAL FOUNDATIONS RESEARCH PROBLEM OF PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT SPECIALIST OF SOCIO-NOMICAL SECTOR

The article deals with problem of professional and personal development specialists of socio-nomical sector. The authors emphasize need to develop students' personal spiritual and moral qualities in direct coordination with system of human values. Option to resolve issue consider definite personality-focused psychological support training of future specialists of socio-nomical sector.

Key words: *personal development, professional development, socio-nomical area, self-motivation of professional development, spiritual and moral guidance of individual (personal) specialist.*

Постановка проблеми. В контексті євроінтеграції України до світового простору система національної освіти висуває особливі вимоги до підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних до самостійної продуктивної діяльності, творчого самовдосконалення та саморозвитку.

На сучасному етапі відбуваються кардинальні структурні зміни в системі професійної підготовки: впровадження в навчальний процес інноваційних освітніх технологій, інформаційних технологій. Ефективність сучасної професійної освіти все більше визначається творчим потенціалом особистості, вмінням спеціаліста орієнтуватися в динамічній, нестандартній соціальній ситуації.

Особливо важливо враховувати все це при навчанні спеціалістів соціономічної сфери, де вкрай необхідно поєднувати професійну підготовку з формуванням осо-

бистісних якостей майбутнього спеціаліста. Сучасна професійна освіта все більше орієнтована на виконання соціального замовлення, тобто на підготовку конкурентоздатних спеціалістів, які впевнено орієнтуються в технологіях професійної діяльності. При такому підході, на жаль, не завжди враховується компонент професійної освіти, який відповідає за формування особистості спеціаліста з впорядкованою системою цінностей, що слугує основою для становлення професійних орієнтацій.

Зміни соціально-економічної ситуації країни, актуалізація нових цінностей в освіті сформували запит суспільства на фахівців соціономічного профілю, представників «допомагаючих професій» нового типу. Суспільство потребує фахівця високої культури, здатного до рефлексії, до корекції власних дій і вчинків, здатного не тільки

говорити, але й слухати, розуміти іншого. Все це пов'язано із духовністю, із пізнанням цінностей особливого, іншого, з увагою на розуміння, з прагненням допомогти кожному, захистити слабких.

Професійна діяльність представників «допомагаючих професій» спрямована, перш за все, на людей, які потрапили в життєво складні обставини або мають значні труднощі в зв'язку з хворобою, інвалідністю, втратою роботи, з вихованням дітей або через наслідки психотравмуючих ситуацій та ін. При цьому одним із найважливіших принципів цієї роботи є не тільки надання різних видів допомоги (як-то психологічна, соціально-економічна, соціально-правова та ін.), але і мобілізація внутрішніх ресурсів людини для вирішення власних проблем. Виходячи з цього, можна стверджувати, що для фахівця даного профілю важливими є не лише суто професійні знання та уявлення про особливості та методи роботи з людьми; більш важливими є спеціальні знання, що необхідні для організації власного мислення і уміння розібратись у ситуації, що включає осмислення життєвих завдань, а також завдань специфічних, котрі постають перед людьми через виникнення проблем.

Вирішуючи завдання професійно-особистісного розвитку студентів, котрі навчаються за соціономічним профілем, перш за все, потрібно орієнтуватися на особистість майбутнього професіонала з усіма її індивідуальними особливостями, потребами, властивостями.

Ступінь розробленості проблеми. Проблеми підготовки спеціалістів соціономічної сфери активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними дослідниками (А. Деркач, Л. Долинська, Є. Климов, А. Маркова, В. Рибалка, В. Панок, Н. Пов'якель, Е. Помиткін, А. Самойлова, Н. Шевченко, Н. Чепелева, Н. Шмельова, Д. О'Коннор, Д. Сеймор, В. Стайр та ін.).

Проблема професійно-особистісного розвитку особистості знаходиться у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених (О. Асмолов, Г. Балл, І. Бех, О. Бодальов, М. Боришевський, Л. Виготський, В. Дружинін, Д. Ельконін, Е. Еріксон, Д. Зиглер, А. Ковальов, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Максименко, В. М'ясищев, Г. Олпорт, К. Платонов, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Л. Хьел, К. Юнг та ін.).

У межах професійно-особистісного розвитку вчені досліджували різні аспекти: проводився детальний аналіз психологічних механізмів ідентифікації особистості в різних соціальних ролях (Е. Берн, Е. Еріксон, В. Злишков, Л. Шнейдер та ін.); до-

сліджувалася проблема особистості як свідомого феномену, питання детермінант і механізмів внутрішньої мотивації, що спонукають людину до діяльності (Б. Ананьєв, Г. Костюк, С. Максименко, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Т. Титаренко та ін.); здійснено аналіз кризи професійного самовизначення й ідентичності в становленні особистості (Н. Волянук, Ж. Вірна, Е. Зеєр, Г. Ложкін, А. Могилевський, Є. Симанюк та ін.); вивчався вплив загальних та індивідуальних здібностей особистості на професійне самовизначення і становлення (Є. Климов, Н. Самоукіна та ін.).

З огляду на проаналізовані дослідження великого значення набуває розробка концепції професійного та особистісного становлення в процесі професійної підготовки за соціономічним профілем. Також потребує розробки система змістовно-методичного забезпечення особистісно-професійного розвитку майбутнього спеціаліста.

Мета статті. Аналіз досліджень даної тематики привів нас до висновку, що на сучасному етапі в психологічній науці існує протиріччя між великою кількістю досліджень, в яких розкрито різні психологічні аспекти організації підготовки спеціалістів соціономічного профілю та обмеженим колом праць, в яких вони узагальнюються, недостатньою розробкою концептуального та технологічного забезпечення процесу професійно-особистісного розвитку спеціалістів.

Виклад основного матеріалу. Модернізація освіти означає вдосконалення навально-виховного процесу відповідно вимог сучасності. Ідеологічною основою означеної проблеми є гуманістична, особистісно-орієнтована парадигма освіти. Гуманізація навчального процесу забезпечується шляхом оновлення форм та змісту навчальної діяльності, де більшого значення набуває самостійна та індивідуальна робота студентів; орієнтація на особистість та особистісне зростання майбутнього фахівця (І. Бех, С. Пехарева, С. Подмазін, В. Тарасова, І. Трубник, А. Харченко). Сучасні дослідники вважають, що саме через діяльність педагогів реалізується державна освітня політика щодо інтеграції України в європейський простір.

Проблема підготовки фахівців у галузі освіти є багатоаспектною та пов'язана з необхідністю вирішення низки питань якот: шляхи модернізації професійної підготовки, моніторинг якості освіти, оновлення структури та змісту фахової підготовки, психологічні основи підготовки фахівця в галузі освіти (психологія виховної діяльності, психологічна підтримка студентів та

ін.), застосування інноваційних технологій (використання інформаційно-комунікативних технологій, медіаосвіта, комп'ютерні технології навчання, розробка та запровадження електронних навчальних посібників та ін.), формування професійної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей (професіоналізм особистості педагога, педагогічний самоменджемент, формування професійних цінностей, методична компетентність та ін.), організація науково-дослідної роботи студентів, методичні засади організації виробничої практики, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, організація післядипломної педагогічної освіти та ін. Різні підходи до вирішення означених питань висвітлено у працях багатьох учених. Зокрема, це дослідження В. Анахіна, Ю. Бабанського, Г. Балла, Г. Беленької, А. Бойка, О. Божович, Н. Глузмана, І. Дичківської, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Г. Костюка, В. Кременя, Г. Ложкіна, В. Лугового, С. Максименка, В. Моляко, В. Панка, І. Підласого, Т. Поніманської, Є. Рогова, О. Савченка, В. Семиченко, О. Сидоренко, О. Сухомлинської, Я. Чепігі та ін.

Фахівець соціономічної сфери – це професіонал, в діяльності якого поряд із професійними якостями особливого значення набувають особистісні риси, характер, тип поведінки. Підготовка кваліфікованих фахівців передбачає формування соціальної готовності щодо виконання професійних обов'язків. Із метою вирішення цього завдання необхідно створювати умови для успішної соціальної адаптації, пов'язаної із професійною діяльністю, звертати увагу на особистісні риси, формувати усвідомлення значення власних дій та їх впливу на інших людей, тобто відповідальності.

З метою більш ґрунтовного аналізу проблеми професійно-особистісного розвитку майбутнього спеціаліста соціономічної сфери в умовах професійної підготовки у ВНЗ необхідно розглянути дефініцію «професійний розвиток». У психолого-педагогічній літературі знаходимо свідчення того, що професійний розвиток – це зростання, становлення професійно значущих особистісних якостей і здібностей, професійних знань та умінь, активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, яке призводить до принципово нового його устрою та способу життєдіяльності – творчої самореалізації в професії [6].

Так, Т.В. Кудрявцев розглядає «професійний розвиток», як тривалий процес розвитку особистості з початку формування професійних намірів до повної реалізації себе в професійній діяльності. Він включає конструювання засобів оволодіння опера-

ційною стороною діяльності, які своїм змістом формують мотиви цього процесу, а також комплекс заходів, які направлені на усвідомлення суб'єктом навчально-професійної і власне професійної діяльності і соціальної значущості своєї професії [7].

Найбільш повне визначення «професійного розвитку особистості» надає Е.Ф. Зеєр [5]. Учений пояснює його, як тривалий процес взаємодії особистості і професії, в якому розвиток особистості пов'язаний із розвитком індивідуально-психологічних особливостей спеціаліста і відбувається у відповідності з оптимальними заходами якісного виконання професійної діяльності.

На думку О.В. Чуйко, у фахівців соціономічної сфери особистість розглядається у якості «творця» своєї професійної діяльності, саме творця. За цих умов змінюється й сама професійна діяльність та її зміст, трансформації відбуваються одночасно з особистісним ростом, який знаходить у ній нові грані, нові сенси, нові форми в межах тієї ж професії [13, с. 10]. Автор розглядає професійну свідомість, як відображення уяви про себе у професійній сфері, а також визначає її специфічні ознаки. Серед них: чітке і усвідомлене розуміння сутності професійних завдань і функцій, специфіка рольової і професійної позицій, особливості взаємодії з об'єктом допомоги та ін. [12; 13].

Розв'язуючи проблему становлення майбутніх фахівців соціономічних професій, дослідниця О.В. Чуйко звертає увагу на необхідність формування особистісної зрілості суб'єкта професійної діяльності, яку утворюють певні особистісні здатності. До їх числа належать:

- здатність аналізувати варіанти рішення і передбачати результати;
- здатність мобілізувати інтелектуальні та особистісні ресурси досягнення цілей;
- здатність враховувати індивідуальний досвід суб'єкта взаємодії із одночасною здатністю бути реалістичним у своїх судженнях;
- здатність бути наполегливим, емоційно стриманим, здатним підкоритися і йти на вчинки;
- здатність бути гнучким і свідомо конформним й водночас зберігати дещо відсторонену, емоційно стриману позицію по відношенню до клієнта [12; 13].

У своєму дослідженні авторка узагальнює висновки щодо динаміки особистісного становлення студентів соціономічної сфери, а саме: вона має свою специфіку, яка залежить від особливостей професіогенезу; характеризується нерівномірністю та гетерохронністю визрівання; становлення особистісної зрілості, як головного пси-

хологічного новоутворення суб'єкта професійної діяльності, відбувається спонтанно та непрогнозовано. До дієвих методів особистісного розвитку фахівця соціономічної сфери вона відносить такі:

– інноваційні підходи до написання курсових робіт, які актуалізують проблему освоєння професійних компетенцій;

– впровадження тренінгових технологій та технологій особистісного росту з метою розвитку механізмів самопізнання, зворотного зв'язку та рефлексії;

– включення в освітній процес професійно-орієнтованих організаційно-діяльнісних ігор із метою напрацювання досвіду командного вироблення способу дій при вирішенні проблем реальної практики.

Визначення професійно-особистісного розвитку пов'язане з такими поняттями, як «професіоналізм», «розвиток професіоналізму особистості» та «розвиток професіоналізму діяльності», які поглиблюють характеристики процесу професійного зростання особистості майбутнього фахівця.

Аналіз уявлень про провідну роль співвідношення еталонів особистісної та професійної структури професіонала показав, що науковцям вдалося визначити змістові (інтерес до професії, потреба в самореалізації та ін.) та адаптивні (престиж професії, заробітна плата та ін.) мотиви діяльності, через які почали визначати ефективність професіоналізації [2; 10]. При цьому було визначено, що ідентифікаційні механізми усвідомлення образу професійної діяльності актуалізують процес формування настановлень і спонукальних сил особистості у напрямку вдосконалення її психологічної структури (Ж.П. Вірна, Т.В. Кудрявцев, В.Ф. Петренко та ін.). Ж.П. Вірна зазначає, що процесуальна характеристика процесу набуття особистістю професійного досвіду супроводжується збагаченням змісту уявлень суб'єкта про себе та власний шлях професійного розвитку, тобто відбувається усвідомлення образу професійної діяльності та усвідомлення особистістю себе як професіонала.

Отже, результатом набуття професійного досвіду є зміст професійної ідентифікації, яка за оптимальних варіантів її прояву виявляється у протилежних формах – позитивна і негативна, які можуть диференціюватися й на проміжні форми (контрастно-позитивна, перспективно-позитивна, контрастно-негативна і перспективно-негативна).

Висновки. Підсумовуючи проаналізовані матеріали, прийшли до висновку, що професійна підготовка фахівців соціономічних професій детермінована соціальними, еко-

номічними та культурними умовами розвитку українського суспільства, котрі є значущими для системи вищої освіти, а також принципами, що відображають специфіку соціономічної професійної діяльності. На нашу думку, проблема підготовки фахівців у соціономічній сфері є багатоаспектною та потребує вирішення низки питань, серед яких: шляхи модернізації професійної підготовки, моніторинг якості освіти, оновлення структури та змісту фахової підготовки, застосування інноваційних технологій (використання інформаційно-комунікативних технологій, медіаосвіта, комп'ютерні технології навчання, розробка та запровадження електронних навчальних посібників та ін.), формування професійної компетентності у студентів соціономічних спеціальностей (професіоналізм особистості, самоменджемент, формування професійних цінностей, методична компетентність та ін.), організація науково-дослідної роботи студентів, методичні засади організації виробничої практики.

Стрижневим чинником професіоналізму спеціаліста соціономічного профілю є духовно-моральне спрямування особистості професіонала, що породжується та розвивається в процесі професійної підготовки за умови її спеціальної спрямованості на формування та розвиток особистісної і професійної готовності спеціалістів до роботи в системі «людина–людина». Отже, основною ідеєю концепції сучасної професійної підготовки соціономічного профілю в умовах ВНЗ є формування духовно-моральної особистості професіонала.

Важливою психолого-педагогічною умовою забезпечення розвитку духовно-моральних якостей майбутнього фахівця може стати особистісно-спрямований психологічний супровід професійної підготовки соціономічного профілю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексєєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В.К. Кременя; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.
2. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смілова регуляція у професіоналізації психолога: монографія / Ж.П. Вірна. – Луцьк : Вежа, 2003. – 320 с.
3. Галузеві стандарти вищої освіти «Психологія» / Розробники – Яценко Т.С., Теслюк П.В., Свтушенко І.В. та ін. / Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2005. – 325 с.
4. Збірник програм фахових навчальних дисциплін для підготовки бакалаврів зі спеціальності «Психологія» та «Практична психологія» (за вимогами кредитно-трансферної системи організації навчального

процесу) : [посібник] / Т.К. Радчук, О.М. Кормило (упоряд.); Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, кафедра практичної психології. – Т. : Лілея, 2008. – 783 с.

5. Зеер Э.Ф. Профессиональное становление личности инженера-педагога / Э.Ф. Зеер. – Свердловск : изд-во Урал. ун-та, 1988. – 120 с.

6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. – К. : Рад. Школа, 1989. – 460 с.

7. Кудрявцев Т.В. Психологические основы профессионально-технического обучения: монография / Т.В. Кудрявцев, А.И. Сухарева. – Москва: Педагогика, 1988. – 144 с.

8. Пехота О.М., Старева А.М. Особистісно-орієнтоване навчання: монографія, 2-е вид. доп. та перероб. – Миколаїв: вид-во «Іліон», 2007. – 272 с.

9. Про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): лист Міністерства освіти і науки України від

25.04.2001 р. № 1/9-168 // Законодавчі та нормативні акти про освіту в Україні. – Т. 13. / упор. В.Т. Небабін. – К., 2001. – С. 660–666.

10. Реан А.А. Психологический анализ проблемы удовлетворенности выбранной профессией / А.А. Реан // Вопросы психологии. – 1988. – № 1. – С. 29–38.

11. Фіцула М.М. Педагогіка / М.М. Фіцула. – К.: Академія, 2000. – 542 с.

12. Чуйко О.В. Особистісне становлення суб'єктів професійної діяльності у соціономічних професіях : [монографія] / О.В. Чуйко. – К.: АДЕФ-Україна, 2013. – 280 с.

13. Чуйко О.В. Психологія особистісного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій / О.В. Чуйко. – автореф. дис. ... канд. психол. н. // 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія, Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, Київ. – 2014. – 37 с.